

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертацію Короля Василя Васильовича
«Народна демонологія гуцулів Закарпаття»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.05 – етнологія**

Нині, в умовах засилля масової культури, все більшого значення набувають традиційно-побутові цінності. Особливо часто сучасна людина звертається до духовних скарбів народу, апробованих упродовж тисячоліть. Тому кожне нове етнографічне дослідження, незалежно навіть від його конкретної теми, викликає підвищене зацікавлення і підтримку.

Сказане стосується і рецензованої дисертації Василя Короля, адже його тема пов'язана зі специфічною ділянкою народної культури українців – традиційними демонологічними уявленнями, репрезентованими у повір'ях, звичаях та обрядах гуцулів Закарпаття.

Народна демонологія українців й досі тісно пов'язана зі щоденними справами й побутом, є невід'ємним складником майже всіх сфер життя. Зважаючи на цю обставину, а також на загальний стан її дослідження, автор цілком слушно поставив собі за мету комплексно проаналізувати і реконструювати народні демонологічні уявлення та визначити їх роль і місце у світоглядних віруваннях гуцулів Закарпаття.

Слід віддати належне дисертанту за вибір та дослідження саме етноісторичного Закарпаття, позаяк спеціальних наукових студій про демонологію населення цього краю досі немає.

На нашу думку, вирішальне значення для належного дослідження культурно-побутових реалій мають польові етнографічні матеріали автора, зібрані упродовж 2007-2008 та 2016-2018 рр. у 37 населених пунктах Рахівського району Закарпатської області та Марамурешського повіту Румунії. Саме це здебільшого забезпечило новизну рецензованої дисертації, ряд нових авторських спостережень і висновків.

Варто відзначити якісне оформлення наукового апарату роботи. Загалом праця є цікавою та насиченою гуцульським діалектним матеріалом.

Автор опирається на широке коло джерел, серед яких матеріали етнографічних досліджень студентів історичного факультету Ужгородського університету, рукописні фонди І.Вагилевича та Я.Головацького, рукописні матеріали з фондів Закарпатського музею народної архітектури та побуту, рукописні матеріали з фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського та Інституту народознавства НАН України, матеріали з фондів Державного архіву Закарпатської області, опубліковані праці українських та зарубіжних народознавців другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. Залучення широкого кола архівних джерел і даних наукової літератури (429 позицій) забезпечили вмотивованість поточних і загальних висновків. Позитивним набутком дослідника вважаємо часте звернення до "живої мови" інформаторів, тобто цитування зібраного фактичного матеріалу, що полегшує сприйняття змісту дослідження загалом і засвоєння палітри гуцульських демонологічних персонажів зокрема.

У **вступі** (С. 15-22) чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет роботи, хронологічні й територіальні рамки; вказано наукову новизну, а також практичне значення дисертації. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Історіографічний огляд демонології українців Закарпаття, джерела та методологія»** (С. 23-53) В.Король детально проаналізував стан наукового дослідження проблеми, джерельну базу та методологію роботи. Дослідник справедливо зауважив, що «...дослідження народної демонології закарпатських гуцулів у різний час здійснювалися з різним ступенем інтенсивності. Періоди піднесення чергувалися з роками стагнації...Більшість намагань, спрямованих на організоване збирання матеріалів та їх публікацію, утворення центру наукових досліджень залишились нездійсненими» (С. 27). Важливо, що у праці

застосовано метод картографування окремих лексем, мотивів, що відкриває у майбутньому перспективу створення атласу лексики слов'янської демонології.

У другому розділі **«Демони хвороб та міфологізовані природні явища»** (С. 54-72) дисертант фіксує низку місцевих лексем на позначення демонічних хвороб, аналізує їх характерні ознаки, основні функції, акцентує на оберегові засоби проти них. В окремому підрозділі розглядає міфологізовані явища, зокрема, заляті скарби, що виникають внаслідок діяльності демонів чи людей з демонічними здібностями.

У третьому розділі **«Домашні духи-охоронці та помічники»** (С. 73-102) автор проаналізував традиційні уявлення гуцулів Закарпаття про домашніх духів – демонічних персонажів, які генетично пов'язані з душами померлих предків («чистих» покійників). Поширений в карпатській демонологічній традиції мотив виведення духа-збагачувача із яйця-зноска дисертант пов'язує із способом викликання покійника із потойбіччя, де аномальне яйце служить медіатором між світом живих та мертвих (С. 101).

У четвертому розділі **«Ходячі» покійники»** (С. 103-135) основна увага дисертанта зосереджена на розгляді та характеристиці народних уявлень закарпатських гуцулів про категорію покійників, які через особливий характер смерті (передчасної, насильницької, неприродної) не могли перейти на «той» світ, тому продовжували посмертне існування на межі двох світів.

Найрозлогішими та найцікавішими є, на наш погляд, п'ятий (**«Напівдемонічні персонажі»**) та шостий (**«Люди з демонічними ознаками»**) розділи (С. 136-161 та С. 162-201 відповідно), де висвітлено народні уявлення про персонажів, які займають перехідне становище між світом демонів та людей – відьом та вовкунів; розглянуто окрему категорію так званих «непростих» чи «знаючих», наведено цікавий локальний обряд «викликання рисі» (С.168, 187), який проводили для полегшення їх передсмертних мук. Окремий підрозділ присвячено людям з езотеричними здібностями, серед яких автор виділяє категорію за фахом (мисливець, майстер-будівельник, пастух,

музикант) та етнічним (румуні, угорці, цигани) і соціальним статусом (жебрак, гість, вдова).

Завершується робота розгорнутими **висновками** (С. 202-206), які впливають зі змісту, є логічними та віддзеркалюють основні результати кандидатської дисертації.

В роботі представлені **додатки** (С. 248-276), де дисертант подав список населених пунктів, у яких здійснено польові дослідження, відомості про інформаторів, акустичні прояви жіночих демонічних персонажів, карти та світлини, пов'язані з демонологічними мотивами.

Публікації автора присвячені викладенню ключових положень дисертації та відображають зміст всіх її розділів. У тексті автореферату репрезентовані основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне висловити наступні незначні зауваження:

Із структурою дисертації та назвами її розділів загалом погоджуємося, але гадаємо, що їх можна було подати в іншій послідовності, зважаючи на рівень демонізації та концентрації демонічних рис персонажної палітри народних демонологічних уявлень. До того ж, автор зазначив, що основою його демонологічної систематизації є підхід, за яким персонажі розглядаються з позиції їх наближеності або віддаленості від полюсів «демон-людина». Тобто, спочатку – розділ III «Домашні духи-охоронці та помічники» та розділ IV «Ходячі» покійник», далі – другий розділ «Демони хвороб». І нарешті – п'ятий та шостий розділи. Їх, до речі, можна було би об'єднати в один, адже такі напівдемонічні персонажі як відьми та вовкуни теж належать до категорії людей з демонічними ознаками, щоправда з найбільшим рівнем їх концентрації.

На с.103 тексту дисертації автор пише, що застосування терміну «безпірний» (бо «недожив» чи «пережив» свій вік) для позначення «нечистого»

покійника не є зовсім доречним, оскільки тоді під цю категорію не підпадають ті, які померли, але не виконали обіцянку, не покаялися за важкий гріх, відчують емоційну прив'язаність до родичів тощо. Нам очевидно, що ці мотиви є новішого походження. Зрештою, на с. 108 дисертант це, по-суті, визнає, зазначивши, що «нечистими» покійниками ставали ті, хто помер, не доживши віку або переживши свій вік.

Автор вважає, що на основі вивчення народних демонологічних уявлень гуцулів Закарпаття серед них можна виділити п'ять етнографічних груп – ясінянські, богданські, рахівські, великобичківські та вишівські. Та, можливо, все-таки не етнографічних груп, (бо гуцули вже є етнографічною групою), а локальних підгруп.

У дослідженні інколи наявні певні неточності. Зокрема, на позначення румунського повіту зустрічаємо три варіанти написання його назви – Марамуреський, Марамурешський та Мараморошський. Рукописні матеріали з фонду Івана Вагилевича названі «Demonologia stouranska», «Kronika ludu z demonologii stouranskiej» (С.24-25) замість «Demonologia słowianska», «Kronika ludu z demonologii słowianskiej».

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати дисертанта.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Народна демонологія гуцулів Закарпаття» виконана вперше і поглиблює існуючі знання етнографічної науки, а саме є суттєвим внеском до вивчення традиційних демонологічних уявлень гуцулів етноісторичного Закарпаття.

Дисертація є цілісним, завершеним, цікавим за змістом дослідженням, яке містить науково обґрунтовані результати і висновки щодо світоглядних засад демонологічної традиції. Остання є сукупністю різних за значенням і походженням явищ із значним впливом церковних канонів. Це зумовило її

локальну специфіку, відносну стійкість до сучасних нашарувань та водночас появу елементів новішого походження, які здебільшого органічно вплітаються в загальноукраїнський та загальнослов'янський контексти.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Народна демонологія гуцулів Закарпаття» виконана на належному теоретичному рівні, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор Король Василь Васильович цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри історії України, економічної теорії

та туризму Львівського національного

університету ветеринарної медицини

та біотехнологій імені С.З.Жузького

*Підпис засвідчує
Положенню*

Н.М.Войтович